

वादिनं, स्त्री, वद्रीसदृशस्त्र्यफलवृक्षः । इति
शब्दरत्नावली ।

वादिराट्, [ज] पुं, (वादिष्ठ वक्तुं राजते
इति । राज + क्तिप् ।) मञ्जुवोधः । इति
त्रिकाण्डशेषः ।

वादिष्टः, जि, साधुवादी । इति शब्दमाला ।
वादी, [ज] जि, (वदतीति । वद् + क्तिनिः ।)
वक्ता । (यथा, मनुः । ७।११ ।

“न च हन्यात् स्यात्कारुणं न जीवं न क्षता-
ज्जलिनम् ।

न सुक्तकेशं नाखीनं न तवाग्रहीति वादिनम् ।”)

अर्थः । विवादकर्ता । परियादी इति पारस्य-
भाषा । यथा, सभापतेः कर्णस्यमाह कात्यायनः ।

“अथ चेत् प्रतिभूर्नास्ति वाद्योग्यस्तु वादिनः ।

स रजितो दिनस्थाने दद्याद्दृष्ट्याय वेतनम् ।”

वादिनो भाषावादिनः उत्तरवादिनश्च । * ।

स्वयं विवादाशक्तौ प्रतिनिधिमाह नारदः ।

“अर्थिना संनियुक्तो वा प्रत्यर्पिप्रहितोऽपि वा ।

यो यथार्थं विवदते तथोर्जयपराजयौ ।”

तथोर्जयप्रतिवादिनोः । कात्यायनः ।

“मनुष्यमारणे स्त्रिये परदाराभिमुख्ये ।

अभक्ष्यभक्ष्ये चैवं कथाहरणदूषणे ।

यावच्छे जूटकरेण नृपदोहे तथैव च ।

प्रतिवादी न दातव्यः कर्ता तु विवदेत् स्वयम् ।”

भान्नादीतरस्य पक्षस्थितस्य दृक्नीयत्वमाह

नारदः ।

“यो न भ्राता पिता वापि न पुत्रो न नियोजितः ।

परार्थवादी दृक्ः स्यात् यवहारैश्च विद्वन् ।”

नारदः ।

“पूर्ववादं परित्यज्य योऽन्यमानस्यते पुनः ।

वाद्संक्रमणाज्ज्ञेयो हीनवादी स वै नरः ।”

प्रत्यर्थी यदि कश्चित् कालं प्रार्थयते स लभते ।

अर्थी तु कालं प्रार्थयन् अर्थिलमेव हन्यादिति

तेन कालो न प्रार्थनीयः । तदाह ।

“प्रत्यर्थी लभते कालं चाहं सप्ताहमेव च ।

अर्थी तु प्रार्थयन् कालं तत्तुच्छादेव ह्ययते ।”

कश्चित् प्रत्यर्थी कालं न लभते । याज्ञवल्क्यः ।

“चाहमस्तेयपारुष्यगोऽभिशापाख्ये क्षियाम् ।

विवादयेत् सद्य एव कालोऽन्येच्छया स्मृतः ।”

अथ भाषापादः । तत्र भाषास्वरूपमाह तुः

कात्यायनदृष्ट्या ।

“प्रतिज्ञादोषनिर्मुक्तं चाप्यं सत्कारणान्वितम् ।

निश्चितं लोकसिद्धं पक्षं पक्षविरो विदुः ।

स्वल्पाक्षरः प्रभूतार्थो निःसन्दिग्धो निराकुलः ।

विरोधिकारणैर्मुक्तो विरोधिप्रतिरोधकः ।

यदा त्वेवंविधः पक्षः कल्पितः पूर्ववादिना ।

दद्यात्तत्पक्षसम्बन्धं प्रतिवादी तदोत्तरम् ।”

नारदेनापि ।

“सारस्तु यवहारार्णं प्रतिज्ञा समुदाहृता ।

तद्धानौ ह्ययते वादी तदंशासुरतो भवेत् ।”

तच्छोधनमाह दृष्ट्यातिः ।

“न्यूनाधिकं पूर्वपक्षं तावदादी विशोधयेत् ।

न दद्यात्तरं यावत् प्रत्यर्थी सन्धिसन्निधौ ।”

इति यवहारतत्त्वम् ।

वाद्यं, स्त्री, (वद् + क्तिच् + यत् ।) वादयन्ति ध्वन-

यन्ति यत् । वाज्ना इति भाषा । तत्पर्यायः ।

वादित्रम् २ आतोद्यम् ३ । तच्चतुर्विधं यथा,

“तत् वीणादिकं वाद्यमानहं सुरजादिकम् ।

वंशादिकम् शुषिरं कौस्तुभादिकं चनम् ।”

इत्यमरः ।

“इदं तत्तादि चतुर्विधं चतुःप्रकारं वाद्यादिशब्द-
दयवाच्यम् ।

‘इदं चतुर्विधं वाद्यं वादिचादिदिनामकम् ।’

वाद्यमितिसमस्तं प्रथमान्तं विशेष्यपदं इति

कलिङ्गादयः । फलतो न विशेष्यः ।” इति तज्जी-

कायां भरतः । * ।

अथ वाद्यानि ।

“तालेन राजते गीतं तालो वादित्रसम्भवः ।

गरीयस्तेन वादित्रं तच्चतुर्विधमुच्यते ।

तत् शुषिरमानहं चनमित्यं चतुर्विधम् ।

तत् तन्नीगतं वाद्यं वंशाद्यं शुषिरं तथा ।

चर्मावनहमानहं चनं तालादिकं मतम् ।” * ।

तत्र तत् यथा,—

“अलावणी ब्रह्मवीणा किन्नरी लघुकिन्नरी ।

विपची वल्लकी ज्येष्ठा चित्रा ज्योषवती जया ।

हस्तिका कुजिका कुम्भी शारङ्गी परिवारिणी ।

त्रिशूची शतचन्द्री च नकुलीषी च टंसवी ।

औडमरी पिनाकी च निबन्धः शुष्कलक्ष्या ।

गदावारणहस्तश्च रुद्रोऽथ शरमङ्गलः ।

कपिलाखी मधुसून्दरी चोष्णेत्वादि तत् भवेत् ।”

अलावणी यथा,—

“कनिष्ठिका परिधर्हिमधश्चिद्रेण संयुतः ।

दशयष्टिमितो दृक्ः खादिरो वैजवोऽयवा ।

अधःकरभवानूर्ध्वं ह्रन्नावल्याभिभोमितः ।

नवाङ्गुलादधश्चिद्रेणपरि चन्द्रार्द्धसन्निभम् ।

निवेश्य चुम्बिकां भद्रालाङ्गुलं निवेशयेत् ।

द्वादशाङ्गुलवित्तरं दृष्टपक्षं मनोहरम् ।

तुम्बिकावेधमध्यं दृष्टश्चिद्रे तु निर्मिताम् ।

अलाङ्गुलमध्यां जीर्वी क्षत्वा खल्यान्तु काष्ठि-

काम् ।

तथा संवेष्टा तन्मध्ये काष्ठिकां भ्रामयेत्ततः ।

यथा स्यान्निष्कलाङ्गुल्यन्त्यं करभोपरि ।

पञ्चाङ्गुलिषु संख्यालाङ्गुलं खल्यान्तु नययेत् ।

केशान्निर्निमिता पट्टमयी सूत्रकृतायवा ।

समाः सख्या दृष्टा तत्र तन्नी देया विषलक्ष्मिः ।

एतल्लक्ष्यसंयोग्यान्त्यालावणी प्रकीर्तिता ।

विन्दुना न समुपेतं तुम्बं निःक्षिप्य वक्षसि ।

मध्यमानामिकाभ्याश्च वाद्या दक्षिणपाणिना ।

तारे मन्त्रे च घोषे च त्रिस्थाने विन्दुरिच्यते ।

तुम्बीश्रलं समुत्पन्नं वामाङ्गुलेन धारयेत् ।

ततस्तुभिस्तु सर्वाभिः खरवृत्तिविधीयते ।

विखरी दक्षिणः पाणिर्वामङ्गुलं चतुःखरः ।

अलावण्यां स्थिता ज्ञेयाः सप्त वङ्गजादनः खराः ।

रागवृत्तियं रागे भवेत् वङ्गजादिमेतः ।

अंशान्वासविमेदाश्च तथात्रापि विधीयते ।

इयमलावणी प्रोक्ता मनःश्रवणरञ्जनी ।

प्रत्यक्षा सारदा देवी वीणास्वरूपेण संस्थिता ।”

इत्यलावणी । अन्येषां लक्षणं विस्तरभया-

न्नोक्तम् । * । शुषिरं यथा,—

“वंशोऽथ पारोमधुरीति त्रिरीशङ्कादह्वः ।

तोडहीसुरलीयुक्ताश्चङ्गास्वरनाभयः ।

शङ्खं कापालिकं वंशश्चर्मवंशस्तथापरः ।

एते शुषिरमेदास्तु कथिताः पूर्वखरभिः ।

वत्तुलः सरलश्चैकपद्मदीपविवर्धितः ।

वैजयः खादिरो वापि रक्तचन्दनजोऽयवा ।

श्रीखलजोऽथ सौवर्ण्यो दन्तिदन्तमयोऽपि वा ।

राजतस्ताम्रजो वापि लौहजस्काटिकोऽयवा ।

कनिष्ठाङ्गुलितुल्येन गर्भरन्ध्रेण शोधितः ।

शिल्पविद्याप्रवीणेन वंशः कार्यो मनोहरः ।

वंशेनेव मतोऽपीति मतङ्गसुनिनोदितम् ।

ततोऽन्येऽपि तदाकारा वंशः एव प्रकीर्तिताः ।

तत्र त्वहः शिरोदेशादयो द्विमितमङ्गुलम् ।

फुत्काररन्ध्रं कुर्वीत मितमङ्गुलिपर्यन्तम् ।

पञ्चाङ्गुलानि संख्यान्तावद्वन्त्याणि कारयेत् ।

कुर्वीत यान्यन्त्याणि सप्तसंख्यानि कौशलात् ।

वदरीवीजतुल्यानि संख्याद्वाहर्मिमङ्गुलम् ।

प्रान्तयोन्मथनं कार्यं खरादौर्नादहृतवे ।

सिक्कयेन कला देया तेन सुखरता भवेत् ।

पञ्चाङ्गुलीयं वंशः स्यादेकैकाङ्गुलितुलितः ।

वङ्गुलानि नाम्ना स्यादयावदष्टादशाङ्गुलम् ।

फुत्कारतरन्ध्रस्य यावदङ्गुलिमन्तरम् ।

तदेव नाम वंशस्य वांशिकेः परिकीर्तिता ।

एकाङ्गुली द्वाङ्गुलश्च त्र्याङ्गुलश्चतुरङ्गुलः ।

अतितारतरलेन वांशिकेः समुपेक्षितः ।

त्रयोदशाङ्गुली वीणापरः ।

निन्दितो वंशतत्त्वज्ञैस्तथा सप्तदशाङ्गुलः ।

महानन्दस्तथा नन्दो विजयोऽथ जयस्तथा ।

चत्वार उत्तमा वंशा मतङ्गसुनिसम्भवाः ।

दशाङ्गुलो महानन्दो नन्द एकादशाङ्गुलः ।

द्वादशाङ्गुलमानस्तु विजयः परिकीर्तिताः ।

चतुर्दशाङ्गुलमितो जय इत्यभिधीयते ।

ब्रह्मा रुद्रो रविर्विष्णुः क्रमादत्र यवस्थिताः ।

नैविद्यं प्रोक्ता चापि सुखरत्वञ्च शीघ्रता ।

माधुर्यमिति पञ्चामी फुत्कृतेषु गुणाः स्मृताः ।

शीकारवङ्गुलः क्षत्र्यो विखरः स्फुटतो लघुः ।

अमधुराश्च विज्ञेयाः वङ्गोऽथः फुत्कृते क्रमात् ।

तथा प्रयोगवाहुल्यमल्पता गीतवादेन ।

एभिर्दोषैर्युतोऽतीव निन्दितो वंशिको मतः ।

स्थानकादिलयाभिज्ञो गमकाट्टः स्फुटाक्षरः ।

श्रीवृहस्तः कलाभिज्ञो वांशिको रक्त उच्यते ।

प्रसुक्तिर्वहसुक्तिश्च युक्तिश्चेत्त्वङ्गुलेर्गुणाः ।

सुस्थानत्वं सुखरत्वं अङ्गुलीयावन्नक्रिया ।

समस्तगमकज्ञानं रागरागाङ्गवेदिता ।

क्रियाभाषाविभाषाश्च दक्षता गीतवादेन ।

खस्थाने चापि दुःस्थाने नादनिम्नाकौशलम् ।

गातृणां स्थानदात्वं तद्दोषाच्छादनं तथा ।